

Zoetermeer zoals het was

in het begin van deze eeuw

W.J. Veldhuizen

In november 1975 verzorgde Boekhandel Ribberink de eerste uitgave van dit boekje, geschreven door de heer Veldhuizen.

Willem Jacobus Veldhuizen zag het levenslicht op 3 maart 1901 te Bemmelen in de provincie Gelderland. In 1907 werd zijn vader, die bij de spoorwegen werkte, overgeplaatst naar Zoetermeer. Zo verhuisde het gezin Veldhuizen in dat jaar naar onze gemeente.

Na de lagere school en vervolgens de ambachtsschool te hebben doorlopen ging Willem in de bouw werken. In 1925 nam hij een timmerbedrijf over van de heer J. Bouman. Zo ontstond het Timmer- en aannemingsbedrijf W.J. Veldhuizen.

Niet alleen in zaken was betrokkene actief, ook het verenigingsleven had zijn warme belangstelling. Zo was hij secretaris van de Nederlandse Christelijke Aannemersbond, afdeling Bleiswijk, voorzitter van de Onderlinge Brandwaarborg Maatschappij (inmiddels Univé West-Nederland) en scriba van de hervormde kerkenraad.

Ter gelegenheid van de troonsbestijging van koningin Juliana in 1948 werd in onze gemeente een tentoonstelling gehouden die het tijdvak 'Koningin Wilhelmina' (1898-1948) beoogde uit te beelden. Na de sluiting riepen de heren Nieuwenhuijsen en Veldhuizen de tentoonstellingscommissie opnieuw bijeen teneinde aan de expositie een blijvend karakter te geven. Een achttal ingezetenen vormde een comité dat deze plannen met succes wist te realiseren. Een en ander mondde uit in de oprichting van het Historisch Genootschap Oud Soetermeer op 12 januari 1949.

Ook de politiek had de belangstelling van de heer Veldhuizen. Zo was hij bestuurslid van de Antirevolutionaire kiesvereniging en raadslid voor die partij van 1 oktober 1965 tot 1 oktober 1966. De heer Hopman had zijn functie ter beschikking gesteld in verband met zijn verhuizing naar Pijnacker en Veldhuizen volgde hem als zodanig op. Ook aan het onderwijs wijdde hij zijn zorgen. Van 1937 tot 1943 was hij blijkens een oud notulenboek secretaris van het zogenoemde Locaal Comité der Unie dat de belangen van het protestants-christelijk onderwijs hier ter plaatse behartigde. Naast zoveel activiteiten moet er af en toe ook ontspanning zijn en zo aanvaardde hij het secretariaat van de reisvereniging Tot Ieders Genoegen.

De schrijver van de thans opnieuw uitgegeven herinneringen was een scherp waarnemer; hij zag de negatieve aspecten van de samenleving niet over het hoofd. Voor de jongelui was het in het begin van deze eeuw meestal een heel zware opgave zich een maatschappelijke positie te verwerven.

Door zijn welgefundeerde oordelen en zijn altoos gelijkmatige humeur was de heer Veldhuizen een zeer gewaardeerd man in de Zoetermeer-Zegwaartse samenleving. Zijn einde kwam op 2 januari 1976.

Ik waardeer het bijzonder dat het Historisch Genootschap en de Rotaryclubs Zoetermeer en Zoetermeer-Zegwaart elkaar gevonden hebben voor het opnieuw uitgeven van deze belangwekkende herinneringen. Dankzij enkele redactionele aanpassingen en een keur aan extra afbeeldingen is deze uitgave geheel geactualiseerd.

J. van der Spek,
oud-voorzitter van het Historisch Genootschap.

In het begin van deze eeuw, tot 1935 toe, waren hier twee gemeenten, Zoetermeer en Zegwaart, gescheiden door de Delftse- en de Leidsewallenwetering en in de Dorpsstraat door een rijtje klinkers tussen de keibestrating. In deze beschrijving van het leven en werken van de bevolking in die dagen willen we geen onderscheid maken tussen de bewoners van Zegwaart en die van Zoetermeer. In het dagelijks leven was daar ook niets van te bemerken. Er was reeds vele jaren een samenleving en samenwerking op allerlei gebied. Er was voor beide gemeenten één Hervormde kerk, één Rooms Katholieke kerk en één Gereformeerde kerk, er was één openbare school, één Christelijke school en één Rooms Katholieke school - toen nog afzonderlijk voor meisjes en jongens. Ook alle verenigingen hadden hun leden uit beide gemeenten. Alleen op bestuursniveau was er verschil, elke gemeente had een eigen gemeenteraad al hadden ze dan dezelfde burgemeester.

1. De tweede klas van de christelijke lagere school in de Dorpsstraat in 1912. Geheel rechts zit meester Dirk Riezebos, die in 1902 als bovenmeester was aangesteld.

Zoetermeer was een 'rijke' gemeente, één van de weinige gemeenten in Nederland waar geen gemeentelijke belastingen geheven werden. Zegwaart was een 'arme' gemeente doch dit gaf geen aanleiding tot rivaliteit tussen de bewoners, de gewone burger trok zich daar niets van aan want het aantal inwoners van Zegwaart was altijd groter dan dat van Zoetermeer.

Van oorsprong waren Zoetermeer en Zegwaart agrarische gemeenten, landbouw en veeteelt waren het hoofdmiddel van bestaan. In Zoetermeer is dat nog vele jaren zo gebleven, maar in Zegwaart ontwikkelde zich een handeldrijvende middenstand, die door zijn voortvarende ondernemingsgeest en zijn steeds openstaan voor aanpassingen aan nieuwe ontwikkelingen op allerlei gebied, Zegwaart gemaakt heeft tot één van de meest welvarende gemeenten in de omtrek. Men zegt dat er in de dertiger jaren in Zegwaart meer dan tweehonderd zelfstandige bedrijven en neringdoenden waren en in Zoetermeer ongeveer vijftig.

Het feit dat Zoetermeer een rijke gemeente was, is voor haar gemeentebestuur jarenlang een motief geweest om niet te willen praten over vereniging van de beide gemeenten. Tenslotte is dit op aandrang van hogerhand in 1935 toch een feit geworden.

2. *Op het kruispunt bij de oude Hervormde kerk kwamen de inwoners van de dorpen samen. Het mooie weer maakte een wandelingetje met de kinderwagen mogelijk.*

Van de toen nieuw gekozen gemeenteraad waren vier leden uit oud Zoetermeer en zeven uit het voormalige Zegwaart. Des te wonderlijker is het dat de nieuwe gemeente niet Zoetermeer-Zegwaart genoemd is. Er zijn in Nederland zoveel gemeenten met dubbele namen, maar blijkbaar had men hier toen meer belangstelling voor materiële zaken dan voor historische waarden.

Dat beide gemeenten indertijd zijn gebouwd en gegroeid aan de oude verkeersweg tussen Utrecht en Den Haag, heeft er ongetwijfeld aan meegewerkt dat de bevolking is opgegroeid in een sfeer van verdraagzaamheid ten opzichte van elkander en ten opzichte van vreemdelingen. Zij onderscheidden zich daarin gunstig vergeleken met andere, meer geïsoleerd liggende dorpen. Wanneer bijvoorbeeld in die dagen een Zoetermeerse jongen in Benthuizen een meisje wilde veroveren, dan moest hij er wel terdege rekening mee houden dat hij op één of andere late avond een pak slaag kon oplopen.

HET eigenlijke dorpsleven heeft zich hier altijd afgespeeld in de Dorpsstraat, namelijk dat gedeelte der gemeente dat gelegen is binnen de ringvaart die het gehele oude dorp omsluit. Wanneer iemand die aan de buitenwegen woonde tegen zijn huisgenoten zei: "ik ga naar dorp", wist iedereen dat hij of zij de Dorpsstraat bedoelde. Daar waren de kerken, de scholen, de cafés, daar werd vergaderd, verkoping gehouden, kortom daar was het centrale ontmoetingspunt. Daar ook zochten de jongelui elkaar op en werden vriendschappen voor het leven aangeknoopt. Op zomeravonden en 's zondags zag men er ook jongelui uit omliggende dorpen. Daar er dan praktisch geen verkeer was, werd de Dorpsstraat al pratende menigmaal heen en terug bewandeld. Wat de Kalverstraat voor Amsterdam is, was de Dorpsstraat voor Zoetermeer.

3. Cornelis Leonardus Jacobus Bos (1840-1917) was burgemeester van Zegwaart tussen 1882 en 1917 en van Zoetermeer van 1894 tot 1912.

De bestrating bestond uit keien. Voor de huizen had ieder een eigen straatje of stoep van ongeveer een meter breed, afgezet met houten of hardstenen palen (balies genoemd) met daartussen kettingen of ijzeren stangen. Wanneer die stangen rond waren konden de schooljongens de verleiding niet weerstaan om te koppetjeduikelen, maar o wee wanneer ze met vuile klompen op de stoep kwamen en de bewoonster dat bemerkte. Die stoep werd zorgvuldig schoon gehouden en elke zaterdag geboend. Er was een vrouwtje dat elke dag dweilde en daarom kreeg haar stoepje de bijnaam 'het heilige straatje'. Het spreekt haast vanzelf dat sommige belhamels als ze meenden door de bewoners niet gezien te worden, er juist expres over liepen. Prompt kwam dan de man zijn beklag doen bij de bovenmeester die er tegenover woonde. Ondanks navraag in de school had natuurlijk niemand het gezien of gedaan.

De ruimte tussen de stoep en de keien was ook bestraat en moest ook door de huiseigenaren onderhouden worden; dat waren de zogenaamde 'kleine steentjes'. Aan de noordzijde van de Dorpsstraat stonden er in die kleine steentjes bij veel huizen één of twee lindebomen die zo geleid werden dat alleen de zijwaartse takken uitgroeiden tot leibomen, dus met platte kruinen evenwijdig aan de gevels, en zo dienden als zonwering. Iedere zomer werden de bomen 'geschoren': met een zwaard werden de uitgroeïende twijgjes er afgeslagen.

Langs de stoepen was ook altijd een goot in de straat aangebracht om het boenwater en bij regen ook het straatwater op te vangen. Die goten leenden zich ook uitnemend om in te knikkeren. Iedere jongen had een stuiter en als hij kans zag in die goot de stuiter van een medespeler te raken kostte het die een knikker. Op de stoepen zag men soms meisjes bikkelen, een kinderspel dat men thans niet meer ziet, evenmin als tolleren, hinkelen en hoepelen. Bij regen werd het water in de goot afgevoerd door de poorten die zich tussen de verschillende huizen bevonden. Men was verplicht dit water te ontvangen en af te voeren. Veelal geschiedde dit door open goten die uitmondten in sloten die de erfscheiding vormden en weer uitliepen in de ringvaart. Deze scheidsloten liepen gewoonlijk tot de achtergevel van de woning en dienden tevens om het afwaswater enzovoorts uit de keukens op te vangen.

De Dorpsstraat werd schoon gehouden door een straatveger, voor Zoetermeer was dat Jaap Wieriks en voor Zegwaart Rook de Bruin. Laatstgenoemde had tevens tot taak de as op te halen bij de mensen in de Dorpsstraat. Deze as werd verzameld in de gemeentelijke asschuur, die stond op de plaats van het zaaltje naast de huidige muziekschool. Beide gemeenten hadden ook elk een wegwerker om de buitenwegen te onderhouden. Die buitenwegen hadden in het midden een klinkerstraatje van twee voet breed, het 'paardenstraatje'. De wegwerker had tot taak de karrensporen te onderhouden met grind en keislag en ontstane gaten op te vullen, want in perioden met veel regen ontstonden er plassen en moest je als voetganger wel tot in de berm uitwijken als er een paard en rijtuig voorbij kwam.

4. Rocus Johannes de Bruin (geboren in 1853) was de gemeentelijke straatveger. Hij fungeerde ook als asman: hij haalde de haardas bij de huizen op.

IN de woningen aan de Dorpsstraat woonden de middenstanders en de beter gesitueerden. Ook de boeren die hun bedrijf aan een zoon hadden overgedaan kochten een huis aan de Dorpsstraat om daar te gaan 'rentenieren'. Ook woonden er de burgemeester, de pastoor, de predikant, de notaris, de dokters en andere notabelen. De werkende mensen, de arbeiders, woonden in de doodlopende stegen die zich hier en daar in de Dorpsstraat bevonden. Bij ouderen is nog wel bekend de Piet en Dorasteeg achter waar nu het woonhuis nummer 159 staat. Daar woonden toevallig vier gezinnen waarvan de man Piet en de vrouw Dora heette. Achter nummer 148, de tapijtzaak, stonden ook enkele huisjes, daar woonden Rook de Bruin de asman, Ekels de lantaarnopsteker en de familie Havelaar waar altijd een emmer drinkwater klaarstond voor dorstige schoolkinderen. Ook tussen Dorpsstraat 138 en 142 was een steeg met enkele huisjes, bekend als de Sluitersteeg, en zo waren er ook stegen achter nummer 43, nummer 109 en nummer 124. Verder stonden er kleine huisjes op de Leidse- en Delftsewallen. Aan het voorste stukje Stationsstraat dat tot aan de Pilatusbrug bij de Dorpsstraat gerekend werd, is ter plaatse van de parkeerplaats een heel complex eenvoudige huisjes gesloopt.

5. Het Zoetermeerse gedeelte van de Dorpsstraat met links de levensmiddelenhandel van Boonekamp, de onderwijzerswoning van de katholieke jongensschool en daarnaast het bondshotel De Gouden Leeuw.

Dit soort huisjes bestond uit een woonkamer van ongeveer 20 vierkante meter met aan één zijde twee bedsteden waartussen een kast of keldertje. In de kamer was wel een houten vloer; dikwijls lagen daaronder nog plavuizen waarop waarschijnlijk nog vroeger gewoond werd. Achter de kamer bevond zich het 'achterhuis' ter diepte van 2 á 3 meter met een stenen vloer. Hier was in de hoek een stijl trapje naar de zolder die zich alleen boven het woonvertrek bevond en die men zo op handen en voeten kruipend kon bereiken. Voorts was er in het achterhuis een keukenschoorsteen voor het fornuis en de buitendeur die tevens hoofdingang was. Een aanrecht was er veelal niet, er was immers geen waterleiding, de vaat deed men op een tafel, het vuile water kon door een gat in de buitenmuur weglopen. In de kamer was geen schoorsteen gemetseld, maar moest de kachelpijp tot aan de zolder reiken, daarboven was dan wel een schoorsteenkanaal gemetseld. Met de toentertijd gestookte steenkool of turf kon de kachel niet 's nachts aanblijven. Was de bedstee tegen de buitenmuur gelegen dan gebeurde het bij strenge vorst wel dat de ijspegels 's morgens aan de zoldering hingen. Ook de muur werd glad; daarom werden tegen de muren losse houten schutten aangebracht om het beddengoed tegen vocht te beschermen. Geslapen werd op matrassen die met stro gevuld waren; bij de armsten lag ook wel stro los in de bedstee. Aan het voeteneind was op halverhoogte een legplank aangebracht waar onder meer de wekker en de nachtspiegel een plaats vonden. Soms was aan het voeteneind een kribbe getimmerd die diende als slaapplek voor de baby.

6. Aan het begin van de Molenweg (nu Stationsstraat)

bevond zich tegenover het café van Piet Opstal een complex arbeiderswoninkjes dat de Piet en Dorasteeg werd genoemd vanwege drie gelijknamige echtparen die daar woonden.

De beste kamer, de plee of ook wel nummer 100 genoemd, werd in officiële stukken aangeduid als 'privaat' en bevond zich als regel buitenshuis, veelal in het op enige afstand staande schuurtje. In de deur was dan op ooghoogte een hartvormig gaatje gezaagd dat diende als ventilatiegat. Bij gebruik liet men de deur op een kier, zodat er enig licht binnenviel. De sluiting geschiedde met een klink waaronder een gat was geboord zodat men van de binnenzijde de klink met een vinger kon oplichten. In het gunstigste geval was het privaat tegen de achtergevel gebouwd en was dan over het straatje te bereiken. Ingeval van meerdere huizen onder één dak werden ze ook op een rijtje naast elkaar op het erf ('de wurft') gebouwd. Ook kwam het niet zelden voor dat meer gezinnen samen met één privaat moesten doen. In de bouw- en woningverordening van 1905 werd voor elke nieuw te bouwen woning een eigen privaat verplicht gesteld, maar bestaande toestanden mochten blijven tot vernieuwing plaats vond. Zelfs toen nog bleef het toegestaan dat een privaat rechtstreeks boven de sloot gebouwd was, mits op 20 meter afstand van het woonhuis. Dit kwam in het dorp toen maar weinig meer voor, hoogstens hier of daar voor het 'werkvolk'. Langs de buitenwegen werden die gebouwtjes nog wel gezien boven een sloot, men zat er wel erg luchtig.

Hier moet ook nog genoemd worden het complex woningen aan de Voorweg waar nu het Haagsebos is en dat toen algemeen bekend stond als 'de ouwe fabriek'. Daar was in de vorige eeuw een melkfabriek in bedrijf. Of die fabriek verplaatst is of zo maar opgehouden heb ik niet kunnen achterhalen. Zeker is dat de verschillende vrijstaande, gedeeltelijk van hout opgetrokken gebouwen en magazijnen daarna zijn verbouwd tot woongelegenheid, al was het soms zeer primitief, en daarin woonden dan wel de armsten van de armsten van de gemeente. Het was een complex waar iedereen maar zo vlug mogelijk voorbij wilde zijn. Je zou het kunnen vergelijken met de 'Lange-jammer' uit de streekroman Bartje.

De na 1905 gebouwde arbeiderswoningen waren al wat ruimer opgezet, sommigen al met voordeur en portaal. Boven de zolderbalklaag werd een borstwering gemetseld zodat de zolder wat hoger werd, maar ook toen nog alleen boven het woonvertrek.

7. Het echtpaar Van der Lecq woonde in dit eenvoudige met riet gedekte huis aan de Vlamingstraat.

VOOR drinkwater was men aangewezen op water uit de regenput, waar vooral in de zomer zuinig mee omgesprongen moest worden; voor de was moest veelal gebruik gemaakt worden van vaartwater waarvoor z.g. stoepen waren aangebracht. Ieder gezin had het recht om gebruik te maken van een pad naar de vaart ook al liep dat pad over het erf van een ander. Heden ten dage komt dat 'recht van overpad' nog wel in koopakten voor. In sommige gevallen was voor enkele huizen samen een zakput. Hiervoor werd een gat gegraven van een paar meter diep. Onderin werd een houten vlonder gelegd en daarop werden aan de buitenkant cirkelvormig bakstenen gestapeld zonder kalk of specie. Door de kieren vulde de put zich dan met grondwater dat nooit opdraakte. Dit water was geel van kleur vanwege het veen in de grond maar was vrij helder en werd voor alle doeleinden, ook om te drinken, gebruikt. Het water uit de regenput was dikwijls troebel en moest dan eerst door een doek gezeefd worden. Na de aanleg van de waterleiding in 1927 werden in het beschreven soort woningen wel verbeteringen aangebracht. Er kwam een aanrecht en voor de W.C. (de nieuwe naam voor het privaat) werd een plaatsje binnenshuis ingeruimd, maar een waterkraan op de zolder bleef nog lang een ongekende weelde.

8. Het echtpaar Bos voor hun fraaie boerderij aan de Voorweg. De kinderen, het personeel en de hengst mochten ook op de foto.

DE tegenstelling tussen rijk en arm was in die tijd groot, wat vooral ook uitkwam in de woonsituatie. De woningen aan de Dorpsstraat hadden naar gelang van de welstand van de bewoners-eigenaren drie of meer kamers; een mooie kamer, daarachter soms een alkoof maar meestal een slaapkamer en daarachter de woonkamer, waarna de keuken. Alle ruimten waren bereikbaar vanuit een lange gang die 's avonds verlicht werd door kleine olielampjes op gipsen consoles met engelenkopjes. De nog beter gesitueerden hadden de voordeur in het midden van de gevel en kamers aan beide zijden van de brede gang, die met marmeren tegels was belegd. Zulks is nu nog te zien in het voormalige Groene Kruisgebouw (Dorpsstraat 76). Ook de boerenwoningen werden zo gebouwd. De keukens waren ruim, er was een lang aanrecht en bij de gootsteen, toentertijd van hardsteen, was een aan de binnenzijde met lood bekleedde houten pompbak. Hierin waren twee pompen aangebracht, één aangesloten op de regenwaterput, één op de zakput. De beide ijzeren zwengels eindigden met een grote koperen knop. Aan de gootsteenzijde zaten twee grote koperen kranen en twee kleintjes als overloop voor het geval dat de pompbak te vol gepompt werd.

9. De woning van de burgemeester werd later 't Oude Huis genoemd. Aan de weg staat de dienstbode van de dominee - die daar tegenover woonde - met een breikous.

Op de zolder was een eenvoudig kamertje afgeschoten voor de dienstbode die in die tijd niet gemist kon worden. De bewoners van de grootste huizen hadden bovendien nog een dagmeisje. Een naaister moest elke week ook een dag komen om kleding te verstellen of iets nieuws te maken. Ook bij de boeren was het zo. Het was gewoon onbestaanbaar dat de dochter des huizes werkte. Alleen in geval van ziekte bij familie of kennissen van gelijke 'stand' mocht het dan wel als het maar tijdelijk was.

Ja, de tijden zijn wel veranderd! Geen wonder dat het toen levende geslacht er moeite mee had wanneer de 'knecht' even netjes gekleed ging als mijnheer en de vroegere dienstmeid als mevrouw.

De dienstbode werd 'gehuurd' van 1 mei tot 30 april van het volgend jaar. Ze had één of twee avonden tot 10 uur vrij per week en ook wel 's zondagsmiddags maar overigens was ze van 's morgens vroeg tot 's avonds laat in touw. De 'meiden' aten in de keuken maar als het gezin klaar was en er in de bijbel gelezen werd mochten ze ook in de kamer komen. Bij de gewone burgers mocht de dienstbode gewoonlijk wel met het gezin aan tafel mee eten.

IN de beginjaren van deze eeuw waren in de Dorpsstraat nog enkele huizen met riet gedekt. Deze zijn echter geleidelijk alle gesloopt of vernieuwd, op één huis na dat door de jaren heen zijn rieten dak heeft behouden. Zelfs was er een boerderij met een rieten dak op de plaats waar nu de muziekschool staat. Oudere Zoetermeesters kunnen zich nog wel herinneren dat de boer zelf, met twee blauw geverfde houten emmers met melk aan een juk op zijn schouders hangend, langs de huizen ging om zijn verse melk uit te 'pinten'. Hij deed dit 's morgens en 's avonds. Pas in latere jaren kwamen voorschriften dat dit in gesloten kannen of bussen moest geschieden.

10. *Eén van de laatste boerderijen met rieten dak stond in de Dorpsstraat ter plaatse van de huidige muziekschool. Aan de overkant bevonden zich het proeflokaal van de weduwe Vonk en iets verderop het Brabants koffiehuis.*

Straatverlichting was er toen ook al. Op aanzichtkaarten uit de vorige eeuw is nog te zien dat tussen twee tegenover elkaar staande gevels een koord gespannen was, waaraan in het midden een lantaarn hing. Aan één gevel was een katrol bevestigd. Hiermee kon de lantaarnopsteker de lamp op straat laten zakken en zo met olie vullen. Het verkeer moest dan maar even wachten! Langs de Vlamingstraat, de Schinkelweg en Den Hoorn stonden lantaarnpalen die door de lantaarnopsteker met een laddertje bediend werden. Vanaf 1906 had de gemeente Zoetermeer een eigen gasfabriek aan de Delftsewallen en werden de lantaarnpalen van gasverlichting voorzien. In de Dorpsstraat waren sindsdien lantaarns aan de gevels bevestigd. De buitenwegen waren onverlicht. Bij het beleggen van vergaderingen, uitvoeringen e.d. werd dan ook de almanak geraadpleegd om te zien wanneer het lichte maan was. De gasverlichting heeft dienst gedaan tot in de eerste wereldoorlog (1914-1918) toen wegens kolenschaarste geen gas meer gefabriceerd kon worden. Nadien is de gasfabriek niet meer in werking gesteld maar zijn onderhandelingen gevoerd met de gemeente Delft, die van toen af Zoetermeer en Zegwaart van elektriciteit heeft voorzien. Tot die tijd was de petroleumlamp wel de meest gebruikelijke verlichting in de woningen. Omdat aansluiting aan het elektriciteitsnet niet verplicht was hebben verscheidene inwoners zich ook daarna nog jaren met de olielamp beholpen. Daar olie ook gebruikt werd om op te koken hadden meerdere 'olieboeren' een goed bestaan. Ja, onze gemeente was toen nog een echt 'boeren' dorp, men sprak over de olieboer, de kolenboer, de melkboer, de boterboer, de kaasboer, de meelboer, de lorrenboer en tenslotte waren er ook nog teelboeren en koeboeren.

10. In de Dorpsstraat had ieder huis destijds een eigen stoepje. Lindebomen zorgden voor voldoende schaduw. Bakker Van der Boon stalde zijn waren in een fraaie vitrine uit.

HET gedeelte Dorpsstraat tussen de Stationsstraat en de Schinkelweg werd in het spraakgebruik altijd het 'Lage end' genoemd. Het deel der gemeente officieel aangeduid als Den Hoorn heette in de volksmond 'de Horre'. Tussen het Lage end en de Horre lag de toen nog grotendeels onbebouwde Schinkelweg, met aan de ene zijde de vaart en aan de andere zijde het kikkerslootje waarin een groot aantal kikkers huisde die op zomeravonden de stilte doorbraken door met hun aanhoudend ge-rèk-kèk-kèk-kèk een heel concert te laten horen. Waar hoor je tegenwoordig nog een kikker? Ze lijken wel uitgestorven te zijn.

12. Het meest oostelijke gedeelte van de Dorpsstraat, dat het 'Lage end' werd genoemd. Blijkbaar moest de dakgoot gerepareerd worden. Op de hoek van het huis bevindt zich een gaslantaarn.

Op de Schinkelweg lopend zag je in de verte de molens van de Palensteinse polder - toen nog in volle glorie - dikwijls in werking en over de Zegwaartseweg heen kon je ook een paar molens van de Binnenwegse polder zien. In 1926, toen tot elektrische bemaling werd overgegaan, zijn de molens van hun wieken ontdaan en is de bovenbouw gesloopt. Alleen de onderbouw en de eerste

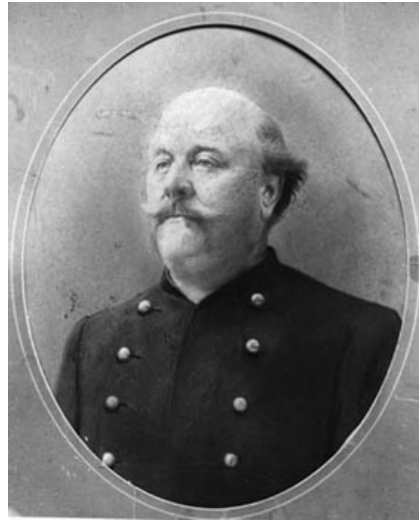
verdieping heeft men laten staan en deze worden ook thans nog als woning gebruikt. Toch was het eerst wel vreemd toen de molens zich niet meer tegen de horizon aftekenden.

De bebouwing aan de Schinkelweg tussen Boon en Veelust (nummers 73 en 29) dateert van even vóór en kort na 1900. De overige bebouwing is van veel later datum. Op oude foto's is nog te zien dat de Horre begon na de veevoederhandel van de firma Boon. De Horre vormde samen met het begin van de Zegwaartseweg en de toenmalige bebouwing van Rokkeveen, tot aan de huidige Molenstraat (de Bleiswijkseweg was onbebouwd) een aparte buurtgemeenschap. Men ging er heel gemoedelijk met elkaar om, echt dorps en iedereen kende iedereen. Er woonde daar geen elite, wel waren er verscheidene winkels waarvan enkele nog bestaan en ook enige ambachtsbedrijven waarvan de eigenaars hard moesten werken voor hun dagelijks brood. In de jaren '14-'18 was er een noodslachtplaats en vleesverkoop (een halve koeienkop kostte fl. 1,50) enkele jaren later kwam er een slagerij met winkel en ook nog een bakkerij bij. Er was zelfs een 'hotel' waar zwervers en lui die met negotie langs de weg liepen konden overnachten voor enkele stuivers. Als er veel gasten waren kon men dat zien aan het grote aantal po's dat buiten stond om schoon gemaakt te worden. Het hotel werd gedreven door moeder Mina en de dochters. De man was elke dag met de hondencar op stap om vodden, oud ijzer en andere metalen op te halen. De honden konden vreselijk tekeer gaan als ze gevoerd werden met vleesafval. Eén van de zonen bespeelde een accordeon als het mooi weer was op straat en dan werden de gespeelde straatdeunen door de jongelui naar hartelust meegezongen. Er werd trouwens veel meer gezongen dan tegenwoordig, ook onder het werk, veelal erg sentimentele liederen.

13. De winkel en het pakhuis van Adrianus Boon aan de Schinkelweg omstreeks 1900. Van links naar rechts: het dienstmeisje, mevrouw Boon, A. boon, zoon Jan met rijwiel, zoon Piet op de bok en daarnaast een knecht.

Een geliefkoosd spelletje door volwassenen was in die dagen 'pleien'. Op een rustige plaats langs de weg werd een streep getrokken, ongeveer twee meter verder weer een streep en daarop een vierkantje van tien bij tien centimeter. Het spel werd gespeeld met ieder tien centen en de kunst was nu om deze vanaf de eerste streep in het vierkantje te mikken en dat viel echt niet mee. Wie er de meeste in kreeg was winnaar. Aangezien het een gokspel was, was het bij de wet verboden, er werd altijd opgelet of de veldwachter niet in aantocht was. Door zijn uniform was hij al van ver te zien en eer hij dan op zijn fiets ter plaatse was, waren alle sporen uitgewist en stonden de mannen schijnbaar onschuldig met elkander te praten.

14. *Jan Rademaker (1851-1909)*
was vanaf 1877 veldwachter in
Zegwaart.

EN betrekkelijk groot aantal arbeiders werkte in de landbouw. Er waren immers nog vrijwel geen landbouwmachines en ook geen tractors. Veel transport dat nu zo gemakkelijk gaat, moest toen met paarden en handkracht geschieden. Er waren dus veel mensen nodig. Iedere boer had een paar vaste arbeiders. Die werden telkenmale op half maart voor een vol jaar gehuurd. Wilde iemand van boer veranderen, dan kon dat alleen op half maart, na zes weken van te voren opgezegd te hebben. Het loon bedroeg zes gulden per week, eens per jaar een geslacht varken, vijftig roe aardappelland en elke dag een kannetje melk, maar dan moest ook gewerkt worden van 's morgens half vier tot 's avonds zeven uur. Voorts waren er nog de losse arbeiders, 'daggelders'. Deze hadden wel een hoger loon maar als er geen werk was door regen of vorst konden die thuis blijven en kregen dan geen loon. Ook bij ziekte werd niet doorbetaald. Er was toen geen ziektewet en geen W.W. dus is het te begrijpen dat er wel eens armoe was. Armoe zoals we ons nu niet meer kunnen voorstellen.

15. *Burgemeester Augustijn stichtte achter zijn woning Akkerlust aan de Vlamingstraat een boerenbedrijf. Later werd dit beheerd door Piet van Reeuwijk. De knechts poseren met de paarden en verschillende landbouwgereedschappen.*

Er waren in het boerenbedrijf ook perioden dat de boer het met zijn 'eigen' volk niet af kon. Dan werd gebruik gemaakt van vreemd volk, waaronder veel Brabanders die trokken van plaats tot plaats. In het voorjaar als het opgroeiend koren van onkruid gezuiverd moest worden, vormden een acht of tien mannen (men zag er ook wel eens een vrouw tussen) een koppel. Deze namen dan een akker om te wieden, dit werd de weikoppel genoemd. Men zag ze dan naast elkaar elk met een schoffel een rijtje schoonhouden, zo van voor tot achter en dan weer terug. De verschillende graansoorten kregen dan al naar nodig was een beurt en zo trok de weikoppel van boer tot boer.

Ook in de hooitijd was extra hulp nodig en in de oogsttijd kwamen maaiers, specialisten in het koren maaien, waaronder ook veel Brabanders. Deze waren tevens bij de boer in de kost en brachten de nacht door op de dorsvloer of in de stal en sliepen in stro. Was dat niet gevaarlijk in verband met roken? Welneen, er was een ongeschreven wet dat op het boeren erf niet werd gerookt. Wie rokend op de 'wurft' kwam stond er niet best op bij de boer. Verreweg de meeste mannen 'genoten' van een pruim tabak achter de kiezen. Wist U dat het indertijd bij politieverordening verboden was om een pijp te roken die niet voorzien was van een kapje van fijn ijzer vlechtwerk om het rondvliegen van vonken tegen te gaan?

16. Voor het dorsen huurde boer Henk Sonneveld aan de Zegwaartseweg een dorsmachine. Getuige de vele knechts wil dat niet zeggen dat er geen personeel meer nodig was.

ER waren natuurlijk ook veel arbeiders die in een ander beroep of ambacht werkten voor ongeveer zeven gulden per week. Wie het maar even doen kon, mestte zelf een varken. Bij de meeste huizen was daar wel gelegenheid voor, in de schuur of achter in de tuin. Alle groenteafval, aardappelschillen, krielaardappelen waren voor de 'biek' maar het ging niet zonder krachtvoer; vooral tegen de slachttijd had het beest heel wat voer nodig en kwam menigeen in het kriet te staan bij de meelboer. Niet zelden moest na de slacht een 'zij' of een 'ham' worden verkocht om de schuld te voldoen.

17. *Kleine Basje Hoogenboezem, het zoontje van de molenaar, valt in het niet bij dit forse 'huisvarken'. Het beest stond op het punt geslacht te worden.*

De slacht, meestal in november, was een feestelijke gebeurtenis. Als het beest eindelijk geslacht en opgehakt aan de ladder hing in de keuken of het achterhuis, werden er 's avonds buren uitgenodigd om te komen 'vetprijzen' oftewel het gewicht schatten. Er werd naar gewoonte een borrel bij gedronken. De andere dag als het vlees bestorven was werd het varken afgeslacht en klein gemaakt. De grote stukken werden eerst gepekeld om later gerookt te worden, de karbonaden werden gebraden en in schalen of pannen onder vet bewaard. Bovendien werd er nog leverworst, metworst en zult gemaakt, soms ook bloedworst. En vervolgens werd geprobeerd er zo zuinig mogelijk mee rond te komen tot de volgende slacht.

18. *De slachtdag was een feestelijke gebeurtenis. Als het varken was geslacht werden de buren uitgenodigd om te komen vetprijzen: het gewicht te schatten. Daar werd natuurlijk een borrel bij gedronken.*

Overigens ging het eten er in arbeidersgezinnen wel sober aan toe. 's Middags kwam er een grote schaal met aardappelen, daar middenin een kom met gesmolten vet of boter en als dat er niet was nam men maar azijn. De gezinsleden prikten om beurten een aardappel en doopten die in de kom waarna hij werd opgepeuzeld. Op het bord lagen dan de groente en een paar plakken spek, voorzover voorradig. Als tafelkleed werd de krant van de vorige dag gebruikt. De boterhammen werden 's morgens en 's avonds zo van de tafel gegeten, geen bord, geen vork, geen mes, dus vaatwassen was gauw klaar. Broodbeleg was er alleen voor pa, voor de kinderen was er hoogstens

een beetje suiker. Ook hadden velen de gewoonte om 's avonds voor het naar bed gaan nog een bord pap te eten.

DAT velen wel uitgerekend te werk moesten gaan blijkt ook hieruit, dat sommigen bij de boer een zak tarwe kochten, die bij de molenaar lieten malen en dan elke dag een zakje meel met de bakker meegaven die dan alleen het bakloon in rekening bracht. Elke bakker had veel van zulke klantjes, hij bakte van vijf pond meel een brood van acht pond en rekende daarvoor 7 cent bakloon.

De lonen waren laag, doch de prijzen ook. Een borrel kostte 3 cent, een flesje bier 6 cent, een half pond tabak 15 cent, scheren 5 cent, haarknippen 10 cent, een pond suiker 18 cent, een half pond koffie 38 cent, een pond zout 4 cent, een pond soda 3 cent. Een pint melk kostte in de zomer 6 cent en in de winter 7 cent, een pond kaas 16 cent, een tarwebrood van 2 pond kostte 16 cent, een 'bolletje' witbrood 10 cent, sigaren 4, 5, 6 of 8 stuks voor een dubbeltje, een pakje sigaretten 10 cent. De huishuren varieerden van 15 tot 25 stuivers per week.

19. De familie Hekker gekiekt in het Haagse bos.
Zowel de tandem als het rijtuig werd gebruikt om een frisse neus te halen.

Al met al was het toch wel een erg sobere tijd met weinig vooruitzicht voor het jonge geslacht. Het was geen wonder dat de pientere jongens probeerden zich boven dat minimumbestaan uit te worstelen door te trachten zelfstandig te worden, door een handeltje te beginnen, de één in rookgerei, de ander in kruidenierswaren, de ander in borstels en schoonmaakartikelen. Weer een ander probeerde zijn geluk in de veehandel, begon met klein vee en kocht als dat goed ging ook grotere dieren. Vooral de handel in 'kunstboter' de margarine, had grote aantrekkingskracht en scheen goede winst op te leveren. Men ging dan per trein met een mand pakjes 'boter' naar de stad en probeerde die aan de man (vrouw) te brengen net zo lang tot men een vaste klantenkring had. Later ging men ook per fiets en als de zaken goed gingen werd een paard en kar aangeschaft. Nog weer later werd overgeschakeld op een auto. Er is een tijd geweest dat er in Zoetermeer wel ruim zestig van die 'boterboeren' waren. Deze zwierven dan uit naar alle grote plaatsen die van hier uit makkelijk bereikbaar waren en verdienden zo een meer of minder goed belegde boterham. In 't begin werden de pakjes margarine of roomboter per half of heel pond stuk voor stuk afgewogen en ingepakt. Later kwam iemand op de gedachte om houten vormpjes te laten maken die wanneer ze geheel gevuld waren precies een half of heel pond wogen. Daarna kwamen er machines die de margarine kneedden en door vierkante openingen persten waarna ze door een rek met ijzerdraadjes op maat gesneden konden worden. De pakjes moesten nog wel met de hand worden ingepakt. Dit gebeurde dan bij de grossier, waar iedere boterboer zijn benodigde hoeveelheid in papier met eigen

naam bedrukt geleverd kon krijgen. Heden ten dage zijn er machines waar de margarine kant en klaar, verpakt en al uitschuift.

Sommige boterboeren hebben zich tot grossier weten op te werken, doch de meesten hebben in latere jaren, toen de concurrentie scherper werd, het vaantje moeten strijken daar het publiek, meer prijsbewust, haar inkopen bij de grootwinkelbedrijven ging doen. Voor de handel was Zoetermeer wel uitermate gunstig gelegen in het centrum van Zuid-Holland met rondom een kring van grote steden, waar regelmatig markten werden gehouden in zuivelproducten en andere goederen, ook veemarkten.

20. Het inpakken van boter bij boterboer Groenheijde. Op de foto staan Kees, Piet en Bram Groenheijde, en rechts Jan Huisman.

DE koeien die thans in comfortabele grote veeauto's worden vervoerd, moesten in die dagen de afstand naar de markt in Leiden of Rotterdam lopend afleggen, natuurlijk onder geleide, niet van de boer of veehandelaar zelf maar van zogenaamde veedrijvers. Dit was echt geen gemakkelijk beroep want de beesten gingen, als ze de kans kregen, graag ergens een poort in of bij iemand het erf op waar dit niet afgesloten was. Er woonde hier een in de omtrek bekende veedrijver, genaamd Piet Klos, die honderden kilometers achter een koppel koeien heeft afgelegd en ondanks dat hij graag een borrel lustte, toch altijd de juiste koeien bij de goede eigenaar wist af te leveren, ook al was het soms pikdonker. Men heeft berekend dat hij in zijn leven wel 280.000 km moet hebben gelopen.

21. *De veedrijver Pieter Klos (geboren 1853) met een sigaartje en een glaasje. Welverdiend na al die kilometers koeien drijven.*

Er werd over het algemeen veel meer gelopen dan tegenwoordig. Dat leerden de kinderen al, die van alle uithoeken van de Zoetermeerse gemeenschap naar de Dorpsstraat moesten lopen om de school te bezoeken en daar waren er bij die daarmee een uur werk hadden.

's Zondags ging een ieder lopend naar de kerk, behalve de boeren, die gingen met hun gezin per rijtuig. Het gerij werd dan gestald bij De Jonge Prins of bij De Gouden Leeuw en na de kerkdienst weer opgehaald. Een paar uur lopen, daar zag men vroeger niet tegen op, er was immers geen ander openbaar vervoer dan het 'spoor'. Wel kon men een paard en rijtuig met koetsier huren bij de genoemde 'uitspanningen' maar zulks was voor de meeste dorpingen een te grote uitgave.

Wel kwamen geleidelijk aan al meer fietsen in gebruik. Zo omstreeks 1910 was het geen zeldzaamheid als men volwassenen bezig zag elkaar fietsen te leren. Ja, het fietsen moest geleerd worden met vallen en opstaan. De fietsen waren toen nog uitgerust met een 'opstapper' aan de as van het achterwiel. De man ging achter het zadel staan, zette zijn linker voet op de opstapper, gaf zich met de rechter voet een duwtje en hees zich zo op het zadel en moest dan met de voeten de trappers zien te vinden. 'Stoomfietsen', zoals ze toen werden genoemd, waren heel zeldzaam. Je kon ze al van ver horen aankomen met hun geplof en dan staakten spelende kinderen hun spel om dat wonder na te kijken. Ook een auto was zulk een zeldzaam en bezienswaardig verschijnsel dat zich met een voor die tijd ongekende snelheid voortbewoog, zich met een blaastoeter een weg banend vanwege de op de weg spelende kinderen. Ook voor de paarden was dat getoeter een vreemd geluid zodat de koetsier handen vol werk had om de paarden in toom te houden.

VOOR het vrachtvervoer waren er vele mogelijkheden, in de eerste plaats was er de trein. Er was toentertijd een losplaats en rangeerterrein bij het station. Er werden veel wagonladingen steenkool aangevoerd voor Nutricia waar de machines toen met kolen gestookt werden. Ook was er de Centrale Fabriek van Melkproducten in de Dorpsstraat, de gasfabriek die ook veel steenkool

verwerkte en tenslotte moesten ook de kolenboeren bevoorrad worden daar er ook voor huisbrand veel nodig was. De wagons moesten in korte tijd worden gelost en de kolen werden dan met paard en wagen op de plaats van bestemming gebracht. Verder werd ook veel stukgoed per spoor vervoerd dat dan door de geadresseerde moest worden afgehaald. Door Nutricia en anderen werden ook producten per spoor verzonden zodat er altijd veel bedrijvigheid was bij het station. Ook vaten boter en margarine werden per spoor aangevoerd om in Zoetermeer verwerkt te worden, waarna ze in kleinere verpakkingen weer naar andere bestemmingen werden verzonden.

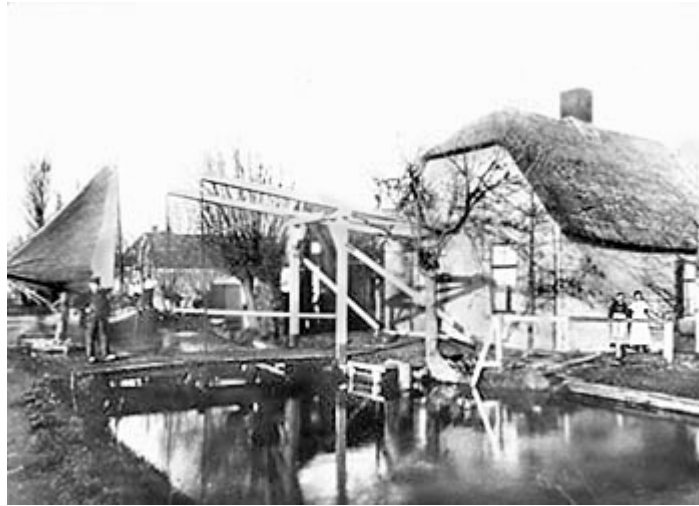

22. In 1904 brandde het spoorwegstation tot de grond toe af. Deze ansichtkaart toont de in 1906 herbouwde overkapping met de dienstgebouwen.

Nutricia en de melkfabriek in de Dorpsstraat hadden beide een grote stal met paarden en de nodige wagens waarmee tweemaal daags de melk bij de boeren werd opgehaald. 's Morgens al heel vroeg, ook 's zondags, rammelden de wagens met de lege bussen al door de Dorpsstraat. Zo verdienden ook veel mannen als melkrijder hun karige boterham. Het kon toen nog geen kwaad als de ogen van vermoeidheid eens dichtvielen, de paarden konden de weg naar huis toch wel vinden.

Verder was er ook veel vervoer te water voor het bevoorraden van winkels enzovoorts. Er waren verschillende beurtschippers: Van Beek voer op Rotterdam, ook op Amsterdam en de Zaanstreek, Benschop voer op Leiden en Sentel op Leiden, Delft en Den Haag. Ze konden in hun schuit heel wat meenemen en deden hun route tweemaal, soms driemaal per week, maar dan was het ook 's nachts doorvaren. Ze hadden wel een mast met zeilen maar er moest ook veel geboomd worden of met één of twee man een lijn trekken. Langs de Voorweg werd ook wel een paard aan een lijn gespannen. Ook toen in latere jaren de schuiten met motor en schroef werden uitgerust, was het binnen onze gemeente nog lang verboden die te gebruiken. De polderbesturen vreesden dat de dijken daar te veel van zouden lijden. Een schippersknecht verdiende zeven gulden per week. Hij moest dan zondagnacht om 12 uur present zijn en kwam dan niet voor zaterdagavond weer thuis. Omstreeks 1914 waren de lonen wel twee gulden gestegen.

Behalve beurtschippers waren er ook nog anderen die grotere vrachten deden zoals stro, zand, grind, bouwmaterialen, graan, meel enz. De korenmolen was toen nog per schip bereikbaar, ook hadden veel handelaren, ambachtslieden enz. hun bedrijf aan vaarwater.

23. *De Voorweg met zijn vele bruggen was niet altijd de makkelijkste route voor de beurtschipper. Toch voeren er in het begin van de twintigste eeuw nog regelmatig schuiten naar Den Haag.*

Naarmate het vervoer per vrachtauto groeide nam het vervoer te water steeds meer af. De beurtschippers hebben het nog tot ongeveer 1946 volgehouden en zijn daarna op autovervoer overgeschakeld. De andere schippers hadden het al eerder opgegeven of zijn hier vandaan getrokken. Naarmate de scheepvaart verminderde werd er ook weinig of niets meer gedaan om de vaarten bevaarbaar te houden.

Ander goederentransport vond plaats per bode, dit ging vlugger dan per schip en nam daarom steeds toe. Sommige bodes waren met een hondenkar begonnen maar gingen daarna met paard en wagen. Dit was ook wat comfortabeler, want dan zat de bestuurder droog als het regende, althans wanneer hij niet tegen de wind ging, dan moest hij zijn knieën wel bedekken. Enkele namen uit die tijd zijn: bode Oprel en bode Van der Kraan reden op Rotterdam; bode Van der Spek reed naar Delft, later ook Rotterdam; bode Van der Kooi en bode Van Aalst reden naar Den Haag; bode Henneken reed naar Leiden en bode Oudshoorn reed naar Gouda.

24. *Eén van de eerste bedrijfsauto's van bode Van der Spek. De carrosserie was van de hand van Lamboo, toen nog in Pijnacker, later in Zoetermeer gevestigd.*

Een paard is geen motor en kan niet elke dag zo'n rit naar de stad maken. Wie maar één paard had kon dus drie maal per week zijn traject doen. Naarmate het de zaken en bedrijven in Zoetermeer

goed ging kwam er meer behoefte aan bevoorrading en waren er bodediensten die meer paarden kochten en zo elke dag gingen rijden tot op zaterdag toe. Het was wel werken van 's morgens vroeg tot 's avonds laat, want alle goederen en pakjes moesten ook nog thuisbezorgd worden en dat allemaal voor meest 10 of 15 cent per pakje. Bovendien kon de bode niet alleen op weg gaan, er moest altijd een jongen mee om op het paard te passen en op te letten of er geen pakjes gejat werden, hetgeen ook voorkwam. Behalve pakjesbezorger was de bode ook nog wisselloper, moest dikwijls onder rembours afgeven, ook was hij bereid om uw belastingpenningen op het belastingkantoor te brengen, hij was een manusje van alles en dat voor maar luttele stuivers.

25. Het pakhuis van de gebroeders Noordam aan het Lagereinde. Zij dreven handel in kaas en roomboter, dat in tonnetjes werd vervoerd.

Aangezien tegenwoordig alle grossiers en groothandelsbedrijven een bezorgdienst hebben met eigen auto's is ook het beroep van bode aan uitsterven toe. Zo zijn verschillende ambachten verdwenen. Men kan nu wel zeggen dat de geweldige vooruitgang op het gebied van de techniek een zegen is - en dat is het ook wel - maar het ambachtelijke handwerk krijgen we weinig of geheel niet meer te zien.

ER waren vroeger vier smederijen; als schooljongens stonden we graag bij de smid te kijken die het ijzer smeedde en de blaasbalg gestaag in beweging hield om het vuur levendig te houden. Wat vonden we het fijn als we een poosje aan de blaasbalg mochten trekken als de smid zijn beide handen nodig had om te smeden en als dan de vonken in het rond spatten. We wisten door dat zien van die arbeid dus ten naaste bij hoe het harde ijzer bewerkt moest worden om het te kunnen gebruiken. We zagen ook hoe de hoefijzers gesmeed werden en onder paardenhoeven aangebracht. Wanneer de nog warme ijzers op de paardenhoeven werden gepast, kon het vreselijk roken en stinken. Veelal stonden de paarden dan ook niet in de smederij maar buiten op straat. Ook konden we zien hoe kachelpijpen werden gemaakt en de bijpassende ellebogen. In het najaar was het altijd een drukke tijd voor de smid, dan werden de ploegen door de boeren gebracht, waarvan de ploegscharen moesten worden uitgehaald en geslepen. Tevens was het dan de tijd dat de kachels geplaatst moesten worden en nog bij de smid gebracht werden voor reparatie; hij kwam dan handen te kort. Een nog ongehuwde smidsknecht verdiende fl. 2,50 boven de kost, daarvan moest hij dan zijn kleding kopen, zijn rokertje en nog sparen voor de trouwdag. De werktijd was in alle ambachten van 's morgens 6 tot 's avonds 7 uur.

26. Een hoop reparatiewerk op de werf van smederij Jongerius aan de Vlamingstraat. Het paard staat klaar om beslagen te worden. Smid Gerrit Jongerius staat geheel links.

In de nabijheid van een smid was ook een wagenmaker. Deze hadden elkaar dikwijls nodig want aan wagens en karren was ook veel smeedwerk. Bij de wagenmaker was het een mooi gezicht te zien hoe hij een wiel maakte, met het haalmes de spaken een mooie vorm gaf. Je zag hoe een boerenwagen of een kruiwagen in elkaar gezet werd en hoe hij het houtsnijwerk onder de schamel van een boerenwagen sneed. Ook eggen werden bij de wagenmaker gemaakt. Dat waren allemaal dingen die liefde voor het ambachtelijk werk konden wekken. De jeugd van tegenwoordig krijgt zoiets vrijwel niet meer te zien. De smederijen zijn garages of constructiewerkplaatsen geworden en de wagenmakerij speelt zich nu af in uiterst moderne carrosseriebedrijven.

Aan de Vlamingstraat - natuurlijk ook aan vaarwater - woonde toen nog een rietdekker bij wie altijd hele stapels riet opgetast stonden, maar sinds bijna alle rieten daken en hooibergen verdwenen zijn, is daarmee in deze omgeving ook geen brood meer te verdienen.

Er waren vijf 'timmerwinkels' zoals toen de benaming was, doch de werkwijze was wel heel anders dan in de tegenwoordige tijd. Alle bewerkingen moesten met handkracht geschieden. Een rijjschaaf was toen een onmisbaar stuk gereedschap, verder had een timmerman een grote gereedschapskist met diverse blokschaven, profielschaven, grote en kleine handzagen, steek- en hakbeitels in allerlei maten, schietbeitels en boren in verschillende maten. De oudere boren hadden nog een houten booromslag waarin 'kuikens' met lepelboren pasten en die daarom kuikenboor werden genoemd. Ook een bijl en enkele dissels behoorden tot het gereedschap van de timmerman.

27. De oorspronkelijke fabriek van Nutricia aan de Molenweg met een eigen gaslantaarn voor de deur. Daarnaast het stationskoffiehuis van Willem Sterrenberg, gebouwd in 1907.

Pas omstreeks 1920, nadat de gemeente op het elektriciteitsnet was aangesloten, werden in de timmerwinkels geleidelijk aan houtbewerkingsmachines geplaatst. Dit was ook de oorzaak dat vóór die tijd de nieuwbouw werd uitgevoerd door aannemers uit gemeenten die reeds eerder van elektriciteit waren voorzien. De plaatselijke timmerlieden hadden echter volop werk aan onderhoud en reparatie, daar er veel meer met hout werd gewerkt dan tegenwoordig. Schuttingen, erfscheidingen, schoeiingen, ophaalbruggen, voerbakken, varkenstroggen, landhekken, alles was van hout; de vele hooi- en korenbergen moesten regelmatig worden gerecht en gerepareerd. Er moest wel eens een nieuwe bergroe worden gestoken en bergoren moesten af en toe vernieuwd worden. Tot het werk van de timmerman behoorde ook het onderhoud van de vele pompen. Als de pomp 'afliep' moest de timmerman komen, die dat kon verhelpen met een nieuw hartleertje of een nieuw pomphart dat dan werd ingebracht met vlas en kaarsvet. Ouderen hebben misschien ook wel eens van een vierkant behakte boomstam een houten pomp zien maken. Met een lange ijzeren boor werd in de lengte een gat geboord, aan de zijkant werd een tuit aangebracht en boven aan de kop een houten zwengel, die de eveneens van hout gemaakte zuiger in beweging moest brengen. Verder waren er nog de huishoudelijke zaken zoals: kleerbak, droogrekken, huistrapjes, strijkplanken, al die dingen werden door de timmerman gemaakt. Ook het maken van de doodskist werd aan de timmerman opgedragen, zijn arbeid was dus wel veelzijdig.

28. De arbeiders van de 'timmerwinkel' van Jan van Os poseren voor de fotograaf. Het onderhanden werk betreft een ophaalbrug voor een woning aan de Voorweg.

HET beroep van metselaar heeft door de jaren heen weinig verandering ondergaan. De stenen worden nu nog evenals vroeger één voor één in de specie gelegd om zo tot een muur te worden. Wel was het metselwerk vroeger fijner, let maar eens op de togen en strekken boven de kozijnen van oude huizen. Opperlieden waren er wel meer nodig dan tegenwoordig; deze stapelden hun tasje stenen en brachten die naar de metselaar die op de tweede of derde steiger werkte. De specie werd met de hand gemaakt en daarna in een 'kalkmouw' geschept en zo op de schouder de ladder opgedragen. Dit naar boven brengen geschiedt nu allemaal met kraan of bouwlift.

29. Hier wordt een huis gebouwd: in dit geval dat van M. van Pufelen aan de Voorweg. Te zien zijn onder anderen Albert van Dorp, Jan en Dirk Hartman, Tinus Vonk en Albert Muilwijk.

Een ambacht dat wel geheel verdwenen is, is dat van de zadelmaker. Er waren twee van die bedrijven in de Dorpsstraat. Ze hadden hun werkplaats aan de straatzijde en men kon ze altijd bezig zien met het maken en repareren van paardentuigen en allerlei zaken waaraan leer verwerkt moest worden. Bekend is het spreekwoord "t is goed riemen snijden van andermans leer". Nu, riemen snijden was bij de zadelmaker dagelijks werk, al nemen we graag aan dat ze het niet van andermans leer deden.

Ook kon men in de Dorpsstraat een bejaarde schoenmaker aan het werk zien, die behalve repareerde ook nog schoenen naar maat maakte, een echte ouderwetse vakman. Er waren nog wel meer schoenlappers in de gemeente, onder andere postbodes die in hun vrije tijd schoenen repareerden. Deze verkeerden in de gunstige omstandigheid dat ze toch langs kwamen met de post en dan gelijktijdig kapotte schoenen konden meenemen en gerepareerde terugbezorgen. De andere schoenmakers waren daardoor de hele maandag op pad, om dan gelijktijdig af te rekenen, wat helaas niet altijd lukte. Dikwijls werd met een klein bedrag per week afbetaald. Het was dan ook geen rijke broodwinning.

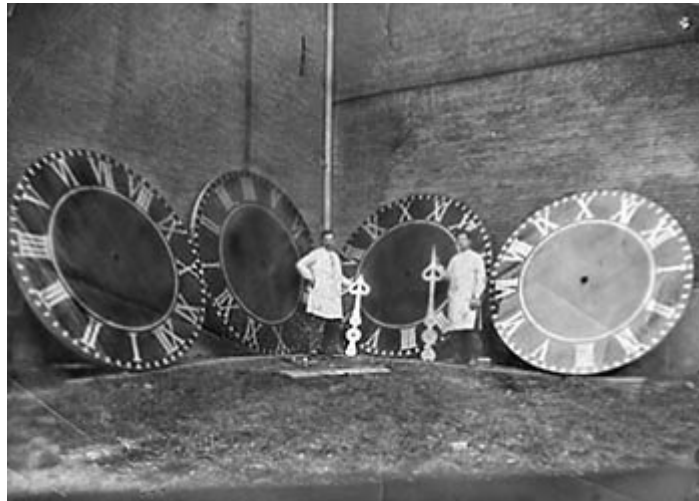

30. In het oude rechthuis van Zegwaart waren tot 1915 zowel Café De jonge Prins als het raadhuis gevestigd. Bij het café hoorden ook een stalhouderij en een kinderspeeltuin.

Beter was het met de kleermakers, die hadden meer klanten onder de beter gesitueerden. Het was een interessant gezicht de kleermaker met gekruiste benen te zien zitten, bezig een kostuum in elkaar te rijgen. Ook dit krijgt men weinig meer te zien. Door de thans grote sortering in confectie is er voor de kleermaker weinig meer te doen.

DE schilder bereidde in die tijd nog zelf zijn verf door de benodigde poeders en kleurstoffen te vermengen met rauwe of gekookte lijnolie. Hij noemde zich op het uithangbord 'Huis- en Rijtuigschilder' want het verven en lakken van rijtuigen was toen een belangrijk onderdeel van zijn werk.

31. *De houten wijzerborden van de toren van de Oude Kerk moeten van tijd tot tijd worden geschilderd. Van Aalst en Van Herwijnen staan hier met de zojuist opgeknaapt wijzers in de hand.*

Achter Dorpsstraat 113 woonde C. van Klaveren. Deze oefende het beroep uit van houtdraaijer en had hier zijn werkplaats. Hij verwerkte veel essen en wilgen slieten en maakte daar onder meer schop- en spadestelen van. Op een door trapbeweging in werking gebrachte draaibank draaide hij de 'hiltten' daarvoor, ook stampers voor de huisvrouw. Voorts vervaardigde hij naar het jaargetijde veel 'hooirijven' en 'klaves': als de koeien op stal stonden kregen ze een klave om de hals en werden zo vast gezet. Deze artikelen werden per bode naar handelaren verzonden die ze aan de boeren verkochten. Ook dit is allemaal verleden tijd. Er kwamen wasmachines, voor de hooibouw werden machines uitgevonden en de stalinrichting werd ook herhaaldelijk aan nieuwe eisen aangepast.

In de bakkerijen waren ook geen machines zoals tegenwoordig, alles moest met de hand gemengd en gekneet worden en stuk voor stuk afgewogen. Voor koek en beschuit werd de deegrol gehanteerd. De oven werd verhit met takkenbossen die met krullen van de timmerman werden aangestoken. Als dan de ovenstenen gloeiend wit waren werd de as er met een soort hark uitgeveegd en werden met een broodschieter de broodblikken er ingeschoven. Het zogenaamde vloerbrood werd zonder broodblik gebakken. Als het broodbakken klaar was moest het nog met paard en kar tot ver op de buitenwegen worden bezorgd. In de Dorpsstraat geschiedde dit met een bakkershandkar die misschien in één of ander museum nog wel te zien is.

32. De knechts van bakker Jongerius tonen trots het versgebakken brood.

EN drukke bedoening was het bij de 'barbier', want er waren weinig mensen die zich zelf met een scheermes durfden scheren in de tijd dat scheerapparaten nog niet uitgevonden waren. Barbier Oosterling, een klein mannetje, had zijn zaak in het pand waar nu vishandel Hikke is (Dorpsstraat 111). Hij had een paar man personeel die 's morgens op pad gingen naar de klanten, want de beter gesitueerden lieten zich thuis scheren. De arbeiders konden pas na werktijd, dat was na 's avonds zeven uur, komen. Vooral op zaterdagavond was het er vol en waren er geen stoelen genoeg voor al de wachtenden. Dan werden nieuwtjes uitgewisseld en werd er heel wat afgeroddeld in de 'scheerwinkel'.

De vaste klanten hadden ieder een laatje met eigen scheerkwast, eigen zeep en handdoek. De anderen werden allen met de zelfde kwast ingezeept en kregen dezelfde doek om hun hals. Ook was er een jongen die vóór en na schooltijd de klanten mocht inzepen zodat de barbier kon doorgaan met scheren. Scheerklanten hadden altijd voorrang, als je kwam om je haar te laten knippen moest je wel eens lang wachten.

De andere scheerwinkel was bij Kees de Rijk, in de poort waar nu een Grieks restaurant is (Dorpsstraat 17). Daar gingen doorgaans oudere mannen.

Er was één 'vleeshouwer' en één 'spekslager' maar omdat hun omzet niet groot was, waren ze wel genoodzaakt hun klanten buiten de gemeente te zoeken, zoals in Bleiswijk en Benthuizen waar geen slager was.

33. Slager Knijnenburg in de Dorpsstraat krijgt vers vlees aangevoerd. In de etalages hangen worsten en het resultaat van eerdere slachtingen.

Winkels in kruidenierswaren, of zoals het toen heette 'koloniale en grutterswaren' waren er heel wat, sommigen maar klein, als bijverdienste voor de vrouw des huizes maar ook grotere, die hun klanten bedienden tot in Nootdorp, Stompwijk, Benthuizen en Berkel. De meeste artikelen in de winkel, zoals suiker, rijst, havermout, gort, meel en koffiebonen, werden uit open bakken geschept en afgewogen. In dezelfde winkel zag men ook wel manufacturen en galanterieartikelen, tabak en sigaren, boter en kaas. Soms stond er ook een 'peterolie' vat naast de toonbank. Kinderen gingen het liefst boodschappen halen in de winkel waar ze een koekje kregen. Voor klompen gingen we in een winkel waar je een grote janhagel kreeg als je kwam betalen. De schoolkinderen uit die dagen herinneren zich allemaal nog wel het winkeltje van Pellander en die van vrouw Bastian en van Van Wensveen aan de Molenweg, waar je voor één cent van een presenteerblad twee stuks snoepgoed mocht uitzoeken. Je kon ook voor een cent drop en voor een cent zoethout kopen. In die tijd had een cent nog waarde. De winkels bleven open tot bedtijd. 's Zaterdagavond werd voordat de winkeldeur om klokslag 12 uur op slot werd gedaan, eerst nog even de winkel aangedweild en de straat aangeveegd.

34. Mevrouw Bastian dreef een snoepwinkeltje aan het begin van de Dorpsstraat in Zegwaart. De lekkernijen stonden in stolpflessen voor het raam uitgesteld.

GELEGENHEID om een borrel of een biertje te gebruiken was er ook veel. Zo was het pand Dorpsstraat 6 bewoond door Rijnveen, die er een restaurant had. Wat nu het parochiehuis is, was in die tijd hotel De Gouden Leeuw gedreven door de heer Poot. Daar was evenals in De Jonge Prins gelegenheid om te overnachten of te logeren, wat toen nog wel voorkwam. Verder kon je nog een borrel drinken op de Leidsewallen bij Vollebregt in Het Bonte Paard en ook in de Dorpsstraat bij Vonk in De Zwaan. Vervolgens kwam je voorbij Piet Bolletje (Dorpsstraat 121). Het heette toen

Brabants Koffiehuis, later De Meerbloem. Even om de hoek van de Molenweg (nu Stationsstraat) was het café van Piet Opstal en op nummer 161 was nog het café van Van Staveren dat omstreeks 1905 afbrandde. Volgens overleveringen moet er bij die brand door omstanders geweldig zijn gedronken uit de wijnkelder. Het café werd niet meer opgebouwd, maar de firma C. & A.J. Noordam bouwde er een Roomboter- en Kaashandel.

35. Café Zomerzorg droeg met recht als tweede naam Eerste Aanleg. Het was namelijk het eerste pand dat men tegenkwam als men vanuit Den Haag het dorp binnen kwam.

Aan de Molenweg was een Stationskoffiehuis waar ook gelegenheid was om paarden en rijtuigen te stallen voor mensen die met de trein gingen. Aan de Horre was een melksalon van Scholten en daar even voorbij in het laatste huis voor de hoek moet ook een café geweest zijn. Op de Zegwaartseweg kon je een biertje drinken bij Adegeest en op de Voorweg zal ook wel een bierknip geweest zijn.

36. In 1907 liet Willem Sterrenberg dit stationskoffiehuis bouwen aan de Molenweg naast Nutricia. Hij zou het tot omstreeks 1940 uitbaten.

Al deze gelegenheden waren de hele zondag open, ook in sommige winkels werd je 's zondags wel geholpen. De scheerwinkel was 's zondagmorgens ook open. De melkboer die in de week 's morgens en 's avonds met verse melk aan de deur kwam, deed dit op zondag alleen 's morgens. De post werd ook 's zondags bezorgd, afzenders die dit niet wensten konden op de brief een strookje

laten plakken waarop stond 'niet bestellen op zondag'. Deze strookjes waren op het postkantoor verkrijgbaar.

Het postkantoor was gevestigd in een oud pand op de hoek van de Dorpsstraat en de Delftsewallen, tegenover drogisterij Van Dorp. De 'brievengaarder' verkocht ook sigaren en tabak, je kon er boeken bestellen en drukwerk opgeven. Deze heer Masselink was een sympathieke man, altijd behulpzaam voor eenvoudige mensen die moeite hadden met formulieren en poststukken.

SCHUIN tegenover het postkantoor woonde dokter Meerburg, die zich in een koetsje liet rijden om zijn patiënten te bezoeken. Hij is hier vele jaren arts geweest tot zijn dood toe. Zijn overlijden werd door velen betreurd. Hij werd opgevolgd door dokter L. Facée Schaeffer die het dokterskoetsje verwisselde voor de fiets, waarop men hem statig en kaarsrecht zag rijden. Dokter Schaeffer heeft nog een aantal jaren deel uitgemaakt van de gemeenteraad van het 'oude' Zoetermeer.

De andere dokterswoning stond ter plaatse van de nieuwbouw aan de Dorpsstraat 86. Enkele dokters hebben daar elkaar kort na elkander opgevolgd tot dokter J. Duyster er zijn intrek nam, die na een aantal jaren er zijn praktijk uitgeoefend te hebben, naar elders is vertrokken om zich als specialist te vestigen. Zijn opvolger was dokter J.W. Palte, die een nieuwgebouwde woning betrok aan de Molenweg (nu Stationsstraat 49-51). Als jonge man hier gekomen bezocht hij per motorfiets zijn patiënten, in later jaren met de auto. Dokter Palte is hier vele jaren gebleven. Hij was een zeer geziene persoonlijkheid, zelfs zo dat de gemeenteraad hem heeft geëerd door een straat naar hem te noemen.

37. De arts Jacobus Willem Palte met zijn dochter Annie op de motorfiets, een echte Harley Davidson.

Huisarts was in die tijd, meer dan nu, een zwaar en afmattend beroep. Hij moest dag en nacht klaar staan en dat zeven dagen in de week, want vrije weekends waren er niet bij en vakantie had een dokter alleen maar als hij ziek was. Dan moest er wel een vervanger komen. Er was nog geen verplichte ziekteverzekering die alle kosten vergoedde, maar gezegd mag worden dat de dokters de mensen die in kommervolle omstandigheden verkeerden, uiterst soepel behandelden als het op betalen aankwam. Veelal werd dan een symbolisch bedrag in rekening gebracht dat in geen verhouding stond tot de verleende medische hulp.

Het oude doktershuis in de Dorpsstraat werd door de gemeente Zegwaart aangekocht en tot gemeentehuis verbouwd. Voordien was de gemeentesecretarie gevestigd in een paar kamers boven

het café De Jonge Prins. Het gemeentehuis van Zoetermeer stond op het tegenwoordige parkeerterrein tegenover Dorpsstraat 8.

Interessant is het nog te vermelden dat in die tijd de gemeentebode (tevens veldwachter) de huwelijksaankondigingen, alvorens deze op het aanplakbord te plakken, voor het gemeentehuis hardop moest voorlezen. Dit geschiedde dan 's zondags tussen half één en één uur. Eerst sloeg hij met een hamertje op een koperen schotel om de aandacht op het gebeuren te vestigen, waarna de voorlezing begon, meestal ten aanhoren van een groep kinderen. Belangrijke gemeentelijke mededelingen werden zo op meer plaatsen in de gemeente afgekondigd.

Particuliere mededelingen, bijvoorbeeld als er goedkoop vlees verkrijgbaar was door een noodslachting, verkopen, enzovoorts, werden door de plaatselijke omroeper op dezelfde wijze bekend gemaakt. De laatste omroeper was Jan Westhoek, nadien is het in onbruik geraakt.

38. De Dorpsomroeper Jan Westhoek met koperen bekken en hamertje, waarmee de bekendmakingen werden aangekondigd.

WANNEER iemand overleden was, werd hij of zij door de beide buurvrouwen 'afgelegd', dat was burenplicht. De timmerman werd gewaarschuwd om de kist te maken en ook werd - alleen door de meer gegoeden - de 'aanspreker' ontboden. Aan deze werd opgedragen om aan een reeks familieleden en kennissen, soms ook wel huis aan huis, mededeling te doen van het overlijden. De aanspreker deed dit gekleed in een zwart pak met een zwarte driekante steek waaraan zijden linten wapperden. Nog dezelfde dag kwamen de beide buurmannen naar het sterfhuys om met de familie overleg te plegen omtrent dag en uur van begraven. Hun taak was het nog acht burens uit te nodigen om de overledene grafwaarts te dragen, dat was eenvoudig een burenplicht. Bij de begrafenis liep dan ook de aanspreker met steek voor de baar. In de kom der gemeente werd meestal gelopen naar het kerkhof. Vanuit de buitenwegen liepen de dragers achter de lijkkoets of brik, al naar de welstand

van de familie. De familie volgde in rijtuigen, geleend van de boeren. Alleen mannen gingen mee naar het graf, de vrouwen bleven in het sterfhuis.

39. *Jacobus Wieriks, de aanspreker, tevens koster, was met zijn steek en mantel een indrukwekkende - en gevreesde - verschijning.*

Het kwam ook wel voor, dat de overledene werd gedragen door collega's of door leden van een vereniging waar hij lid van was. Het is nog jaren gebruikelijk geweest dat een overleden timmermans- of metselaarspatroon door collega's vakgenoten ten grave werd gedragen. Waarschijnlijk was dat nog een laatste overblijfsel uit de gildetijd.

Een jeugdig persoon die overleden was, werd door jongelingen gedragen. Deze droegen een witte strik op de arm en witte handschoenen.

40. *Kees Vollebregt en zijn paard zien er uit om door een ringetje te halen: hij in het pak met strooien hoed, het paard gekamd en met strikjes aan de manen.*

De gemeenten Zoetermeer en Zegwaart hadden beide één veldwachter en één nachtwaker. Bovendien was er voor beide gemeenten samen een rijksveldwachter. De nachtwaker moest iedere nacht de ronde doen in de gemeente, vroeger lopend, later per fiets om op te letten of er ergens brand of ander onraad was.

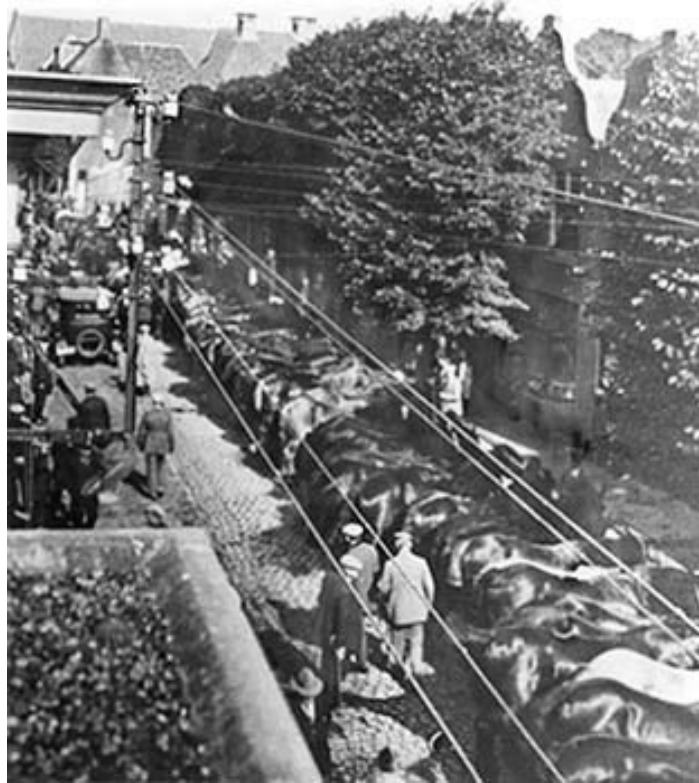
De nachtwakers hadden de gewoonte om bij de jaarwisseling huis aan huis een op rijm gestelde nieuwjaarswens te bezorgen. Deze rijmerijen hadden een flinke lengte en vormden een heel verhaal, ze zullen ook wel bij die en gene een fooi opgeleverd hebben. De vereniging Oud Soetermeer heeft nog enkele van deze epistels weten te achterhalen; jammer dat er niet meer bewaard zijn gebleven.

41. *Op 31 december 1912 droeg nachtwaker Mulder (met ratel) zijn ambt over aan Jan Westhoek. De overdracht geschiedde op de grens van Zegwaart en Zoetermeer in de Dorpsstraat.*

DE jaarlijkse paardenmarkt op de derde woensdag in augustus trok veel vreemdelingen, ook woonwagenbewoners en zigeuners die paardenhandel bedreven. Hoewel bij verordening verboden was op die dag sterke drank te schenken, werd hier niet altijd de hand aan gehouden en door een teveel aan drank ontstonden dan wel eens relletjes en vechtpartijen. Op die dag werd daarom altijd assistentie gevraagd en verkregen van veldwachters uit naburige gemeenten.

42. *Op de woensdag in augustus waarop de paardenmarkt werd gehouden, stond het tot in de middag letterlijk stampvol in de Dorpsstraat. Heel wat paarden wisselden deze dag van eigenaar.*

De paardenmarkt was altijd een grootse en feestelijke gebeurtenis. In de bestrating waren ijzeren kokers ingegraven die normaal met een ijzeren plaat waren afgedekt. Op de avond vóór de markt werden daarin eikenhouten palen geplaatst en daardoor een dik kabeltouw getrokken vanaf de Wallen tot bijna aan de Stationsstraat toe en daaraan werden 's morgens de aangevoerde paarden vastgebonden. Voor ieder paard moest een kwartje marktgeld betaald worden. Het spreekt vanzelf dat rijverkeer dan niet mogelijk was. Het was een geweldige drukte van boeren en kooplui uit de verre omtrek. Ook de arbeiders kregen die morgen vrijaf, want de markt moest om twee uur afgelopen zijn. Voor veel kinderen was het een feestelijke dag, want er stonden kraampjes met vis en paling en andere zaken maar ook met fluiten en toeters en als de kinderen er daar één van bemachtigd hadden van hun zakgeld, dan was het een herrie van jewelste. In verschillende poorten en op achtererven konden de mannen en jongelui hun krachten beproeven met koekslaan, waarvoor volop peperkoeken aanwezig waren. Vanzelfsprekend bracht iedereen een paardenmarktkoekje mee voor moeder de vrouw. Dat koekslaan is hier al in geen jaren meer te zien.

In begin september werd het oranjefeest gevierd ter ere van H.M. koningin Wilhelmina, die op 31 augustus jarig was. Dit feest vond plaats op een weiland vooraan op de Voorweg. 's Morgens gingen de kinderen van alle drie de scholen, gesierd met oranje linten en vlaggetjes in optocht eerst naar de Horre en vandaar terug door de Dorpsstraat naar het feestterrein, waar kinderspelen werden gehouden, afgewisseld met traktaties waartoe ook een portie poffertjes behoorde. Na de middag werden voor jongelui en volwassenen volksspelen georganiseerd, waarbij het ringsteken met paard en tilbury ieder jaar een grote plaats in nam. Dit ringsteken waarvoor zweep en wagen met bloemen werden versierd, zullen we ook niet meer te zien krijgen.

43. *In 1913 liep het hele dorp uit voor de feestelijkheden ter gelegenheid van de 100-jarige bevrijding van de Fransen. Hier komt de historische optocht over de Molenweg de Dorpsstraat in.*

WANNEER de winter streng en lang was werd een wedstrijd in ringsteken ook op het ijs georganiseerd (in 1929 en 1947) maar dan natuurlijk met arrensleden. Het ijsvermaak concentreerde zich in hoofdzaak op en om de Grote Dobbe. De Kleine Dobbe was niet in tel, daar was in het laatst van de vorige eeuw een groep mensen door het ijs gezakt en daarbij had een jongeman het leven verloren. Om die reden werd nog wel twintig jaar later de Kleine Dobbe nog steeds geschuwd.

44. *Wanneer het ijs echt sterk was, weden de arresleën tevoorschijn gehaald. Op de Grote Dobbe staan er hier maar liefst drie tegelijk.*

Als er sterk ijs was kreeg iedere jongeman die gemist kon worden enkele middagen vrijaf, ook de dienstmeisjes, de burger- en boerendochters en de schoolkinderen kregen ijsvrij en dan was het op de Dobbe een heel gekrioel van schaatsenrijders en krabbelaars. Op het ijs vielen alle rangen en standen weg en was het als het ware één familie van dorpsgenoten die zich gezamenlijk vermaakte. Er waren hier en daar kraampjes waar men even kon zitten en hete anijsmelk drinken, ook waren er harde ijsmoppen te koop waarop je zo heerlijk kon knabbelen. Er was in die tijd veel belangstelling voor lange afstand tochten, naar Leiden, Gouda, Rotterdam, de Braasemermeer, sommigen gingen nog wel verder. Er passeerden hier Leidenaars die in Gouda goudse pijpen en 'siroopwafels' gingen halen. Ze moesten dan wel vanaf de Zegwaartseweg tot aan de Rotte door polderslootjes krabbelen. Op de Leidsewallen werd door de Zoetermeerse ijsvereniging altijd een baan onderhouden tot aan de sluis.

45. *De hondenkar was in die dagen nog een vertrouwd verschijnsel. Wie zich geen paard en wagen kon veroorloven, wist zich hier wel mee te behelpen.*

Een trieste bijzaak bij de ijspret was wel, dat er in zulke dagen veel huisvaders werkloos waren en dus zonder inkomsten. Die waren blij als ze wat konden verdienen met baanvegen, of met sneeuwruimen voor de gemeente. Er werden ook wel hardrijwedstrijden gehouden voor inwoners met als prijzen levensmiddelen, zoals aardappelen, bruine bonen, groene erwten, spek, vlees, enzovoorts. Ook steenkolen en turf. Iedereen kon meedoen maar wie het zelf niet nodig had, reed ten bate van een behoeftig gezin. Gelukkig hoeft dat in deze tijd niet meer.

GEEN bedelaar was in die dagen een heel gewone verschijning. Veelal waren ze tevreden met een cent en trokken dan weer verder. Bij veel boerderijen was in het raam van de woonkamer door de timmerman een schuin gleufje gemaakt waardoor de boerin dan een cent of een halve cent naar buiten liet glijden, dat bespaarde een tocht naar de buitendeur. Geen zwerver kwam vergeefs want men wilde het risico niet lopen die lui tegen zich in het harnas te jagen. Zo af en toe zag men ook wel eens een bedelaar zijn 'dronkemansgebed' doen, d.w.z. zijn centjes tellen, want velen lustten graag een 'neutje'. Er waren er zelfs die een fles spiritus kochten en die leeg dronken, daarna lagen ze laveloos in de berm van de weg. Waren ze 's avonds op de Voorweg aangeland dan konden ze daar gratis bij boer Van Dorp slapen, die er in de stal of schuur gelegenheid voor gaf, maar dan wel mannen en vrouwen afzonderlijk.

Bij de gewone man kon doorgaans geen cent gemist worden, maar een boterham of als het middaguur was een 'prakkie' werd ook dankbaar aanvaard. Sommige gegoede burgers hadden enkele vaste afnemers, die bijvoorbeeld om de twee of vier weken een paar centen in ontvangst konden nemen. Deze toestand treft men gelukkig niet meer aan.

46. *Het echtpaar Westerman met hun talrijke kroost. Voor de foto was het hele gezin netjes gekleed: een das of een strik voor de oudere jongens en een matrozenpakje voor hun jongere broertjes.*

Een bekende straatfiguur in die dagen was Jan Pronk, die op ongeregelde tijden in de gemeente verscheen. De man was geestelijk gestoord, hij vroeg nooit om geld, alleen af en toe om wat eten. Hij kreeg ook wel eens van die of gene een kledingstuk maar zag er desondanks altijd zeer onverzorgd uit. Hij deed niemand kwaad, maar kon voorbijgangers wel eens doen schrikken wanneer hij op een donkere avond stijf als een paal in de berm van de weg tussen de bomen stond en ze hoorden dan onverwachts 'goeienavond' brommen. Slapen deed hij meestal in de open lucht, daar was hij wel op gekleed. Het is mij nog steeds een raadsel dat er geen instantie was die zich over zo'n man ontfermde.

47. *Op de hoek van Den hoorn was hoefsmid Bos gevestigd. Het paard staat wellicht te wachten om te worden beslagen. Voor de deur staat de zwerver Jan Pronk van de zon te genieten.*

Behalve bedelaars en schooiers waren er ook mannen, soms ook vrouwen, die trachtten een stuk brood te verdienen door met een kistje met negotie langs de huizen te gaan. Daarin bevonden zich dan garen en band, elastiek, spelden, veters, reukwater en kammen. Ook de stofkam of luizenkam, ook wel jachtgeweer genoemd, was een gevraagd artikel. Er waren er die doorliepen wanneer men ze een paar centen gaf, maar ook kwam het voor dat ze dit als een belediging beschouwden.

Verder waren er dan nog de van dorp tot dorp trekkende woonwagenbewoners, die aan de kost trachtten te komen met stoelen matten, scharen slijpen, of zagen vijlen. De woonwagens stonden veelal enige dagen op de berm langs de Bleiswijkseweg en werden dan door de politie gemaand om verder te trekken. De vrouwen bedelden en de kinderen werden er op uitgestuurd om gedragen kleding te vragen. Ook kan nog genoemd worden de ketellapper, die op zijn handwagen of hondenkar voor enkele centen een gaatje in uw pan of ketel dicht soldeerde, of het afgebroken oor of hengsel weer wist aan te zetten; ook gebroken borden of kopjes kon hij lijmen. Al met al was die 'goeie ouwe tijd' echt niet zo romantisch, allerminst voor de armen.

48. De Zoetermeerse fotograaf P.W.L. Numan maakte deze foto vast op zondag; de mooie jurken, hoedjes en leren schoenen werden door de week niet gedragen.

DE kleding heeft in de loop der jaren ook nog al wat wijzigingen ondergaan. De vrouwen droegen japonnen die tot op de enkels reikten, op oude aanzichten ziet men ze wel staan in die lange kledij, dikwijls compleet met schort voor. Wat de kleinste kinderen betreft droegen zowel de jongens als de meisjes een jurkje, pas als ze een jaar of drie waren kregen de jongens een broekje met bloesje aan. Schoolgaande jongens droegen een broek met pijpen even over de knie; meisjes hadden jurken of rokjes tot even over de knie en droegen ook veelal een schort. Naar school gingen de kinderen, vooral 's winters, praktisch alleen op klompen; als de school aanging moesten twee jongens uit de hoogste klas de gang in om alle klompen keurig netjes op een rij te zetten, een werkje waar altijd veel liefhebbers voor waren. In de zomer gingen wel meer kinderen op schoenen naar school.

49. De gymnastiekvereniging Pro Patria gaf ter gelegenheid van het Oranjefeest in 1912 een demonstratie van zijn kunnen. De afdeling jongheren doet hier een ingewikkelde turnoefening.

Als ze ongeveer 16 jaar waren kregen de jongens een lange broek en werden ze bij de 'groten' gerekend. Meisjes van die leeftijd gingen dan lange jurken dragen en het haar werd opgestoken. In de werkende stand werden door mannen en ook door vrouwen veelal klompen gedragen. Schoenen waren voor de zondag en om uit te gaan. Er waren alleen hoge schoenen en alleen zwarte, oudere mensen droegen wel schoenen waar aan beide zijanten elastiek in gewerkt was zodat geen veters nodig waren. Jongens en mannen droegen altijd een pet op het hoofd, blootshoofds lopen is pas veel later (omstreeks 1940) gebruikelijk geworden. Voor de zondag hadden ze een zondagse pet of een gleufhoed, sommigen een garibaldi of bolhoed. In de zomer werden veel strohoeden gedragen. Ook waren er verscheidene oudere vrouwen die nog een kanten muts droegen.

K zou nog kunnen vertellen van de boerenbruiloft waarbij het de gewoonte was om na de huwelijksvoltrekking met de hele familie in tilburies een rondrit te maken, waarbij kwistig met bruidssuikers werd gestrooid naar grote en kleine toeschouwers.

50. Dit boerderijtje aan de Voorweg 134-136 heeft de eeuwen getrotseerd. Een eenvoudige draaiplank was destijds voldoende om de vaart over te steken.

En van de brandweermannen die elke zomer een avond moesten oefenen en de brandspuiten probeerden om te zien of alles nog compleet en in orde was. Dit gebeurde dan onder grote belangstelling van de jeugd die door haar gedraaf en gejoel wel dikwijls een nat pak riskeerde.

Voor de Hervormde kerk in de Dorpsstraat stond tegen de nu nog bestaande bebouwing een gebouw dat was onderverdeeld in drie afdelingen, elk afgesloten door een stel dubbele deuren. Boven de deuren van het linkse vak was op het kozijn geschilderd 'Brandspuithuis van Zegwaart' en daar was de brandspuit van de gemeente Zegwaart ondergebracht met alle toebehoren zoals slangen, emmers en lampen. Boven de deuren van het rechtse vak was geschilderd 'Brandspuithuis van Zoetermeer' doch hierin waren de benodigdheden opgeslagen voor de tweemaal per jaar in Zegwaart gehouden paardenmarkt, zoals palen, touwen, borden, enzovoorts.

Boven de deuren van de middelste afdeling stond 'WACHTHUIS' en dat was algemeen bekend als 't wachie'. De in 1798 ter plaatse opgerichte burgerwacht had hier indertijd onderdak en wachtte er op aflossing. Hoelang het als zodanig heeft dienstgedaan is niet meer na te gaan, maar in de beginjaren van de twintigste eeuw deed het dienst als onderdak voor arrestanten. De veldwachter had het daar echter niet druk mee: zo af en toe werd een dronkaard die al te slingerend over straat liep opgebracht om in 't wachie op een bos stro zijn roes uit te slapen. Misschien was er een emmer aanwezig maar meer sanitaire voorzieningen waren er toch niet in aangebracht. Overigens was het gebouw oud en slecht. Op een zekere nacht hadden twee opgesloten boeven uit de buitengevel een aantal stenen geraapt, genoeg om er door te kruipen, en dus waren ze de andere morgen spoorloos.

Dit was dan ook een sein voor het gemeentebestuur om andere maatregelen te treffen. Die gelegenheid deed zich voor toen de gemeente het huis op de hoek van de Dorpsstraat en de toenmalige Molenweg van de familie Van Wissen kon aankopen. Men had al lang geconstateerd dat deze straathoek door de toename van het verkeer gevaar begon op te leveren. Het huis werd gesloopt en de hoek afgerond met een ijzeren hek. Tegen het toen nog bestaande café van Opstal werd een klein lokaaltje gebouwd met ernaast twee arrestantencellen. Hierin was wel een stenen brits met een matras en in de hoek een zitgelegenheid waaronder een emmer geplaatst kon worden.

De muur van het oude wachie was inmiddels hersteld, de deuren werden verwijderd en in die ruimte werd een openbaar urinoir aangebracht, waaraan behoefte bleek te bestaan. Aangezien het er vrij donker was, was het er niet altijd even zindelijk en fris. Daar het gebouw echter in steeds slechter staat kwam te verkeren, werd ook uitgezien naar een andere ruimte voor de brandspuit. De Zoetermeerse brandspuit had intussen ook een nieuw onderdak nodig, daar het spuithuis op de hoek van de Dorpsstraat met de Leidsewallen moest verdwijnen ten behoeve van een nieuw te bouwen postkantoor.

In dit Zoetermeerse brandspuithuis is meer dan 100 jaar bewaard gebleven de erepoort die in 1813 werd opgericht na de bevrijding van het Franse juk. Toen in 1913 onze honderdjarige onafhankelijkheid werd herdacht, is dezelfde erepoort weer opgesteld. Hij was geheel van hout en aan beide zijden waren beugeltjes aangebracht voor de vetpotjes, die wanneer ze 's avonds werden aangestoken door hun geflikker een fantastische aanblik gaven. Bij de bevrijding in 1945 was van deze erepoort helaas geen spoor meer te vinden.

Op de Leidsewallen, achter het postkantoor werd een nieuw brandspuithuis gebouwd voor de spuit van Zegwaart en voor die van Zoetermeer.

Na de vereniging van beide gemeenten in 1935 werd al spoedig besloten een motorspuit met babyspuit aan te kopen en werd dit brandspuithuis daarvoor ingericht en verbouwd. De oude handbrandspuiten werden verkocht. Niemand weet meer hoe of waarheen. Er waren er in totaal vier, want ook aan de Voorweg en aan de Zegwaartseweg stond een spuit met toebehoren in een brandspuithuisje gestald. Slechts één van de oude brandspuiten, namelijk die van de Voorweg, is

door de activiteit van brandmeester H. Wieriks bewaard gebleven en staat nu nog als curiositeit in één van de gemeentelijke gebouwen opgesteld.

De eerste motorspuit was een prachtbezit en dat vonden de bezetters ook, dus namen ze hem mee naar hun 'Heimat'. We hebben hem nooit meer teruggezien. Alleen de babyspuit bleef achter, misschien wel per ongeluk. Het spuihuis aan de Leidsewallen is intussen ook alweer gesloopt en de opengevallen ruimte wordt als parkeerplaats gebruikt.

Toen het nieuwe spuihuis gereed was en de spuiten verhuisd, was het oude spuihuis nog niet gesloopt. Daar de bestrating van de Dorpsstraat aan een grondige reparatie toe was, werd tegen het oude spuihuis een tas straatklinkers opgestapeld. Inmiddels brak er brand uit in de boerderij bewoond door W.A. van Reeuwijk aan de Rokkeveenseweg. Na het horen van brandalarm begonnen ijverige burgers in allerijl die stenen voor de deuren te verwijderen teneinde de spuit te bevrijden. Toen zij zich al behoorlijk in het zweet gewerkt hadden, kwam een van de spuitgasten en ontuchtterde de ijverige werkers met te zeggen dat de spuit verhuisd was naar het nieuwe gebouw. Er werd een paard gecharterd en in galop ging het naar de plaats des onheils. Achter de spuit was een klein wagentje aangehaakt met slangen en gereedschap om op de waterleiding aan te sluiten. Ter plaatse aangekomen bleek de sleutel om de brandkraan open te draaien er niet bij te zijn. Eén en ander was voor Leo Lens aanleiding om in het dagblad De Rotterdammer het nevenstaande vers te dichten.

Ik maak me geen illusies, volledig geweest te zijn, maar als de lezer hierdoor een indruk gekregen heeft van de wijze waarop in het begin van deze eeuw in Zoetermeer en Zegwaart werd geleefd en gewerkt met zorg en moeite, maar toch ook wel met vrolijkheid en blijdschap, dan is dit schrijven niet vergeefs geweest.

W.J. Veldhuizen